

Філософія

УДК [16:116]:004.8

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18396983>

**«Нове бачення» людини у світі й «антропність» науки в контексті
сучасного розвитку штучного інтелекту: філософсько-методологічні
розвідки**

Корженко Володимир Васильович,

доктор філософських наук, професор,

завідувач кафедри соціально-гуманітарних наук

Харківський національний університет

міського господарства імені О. М. Бекетова, Харків, Україна,

<https://orcid.org/0000-0001-8403-5558>

Коваленко Наталія Володимирівна,

кандидат наук з державного управління, доцент,

доцент кафедри економічної політики та менеджменту,

Харківський національний університет

імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна,

<https://orcid.org/0000-0002-5371-9778>

Зінчина Олександра Борисівна,

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри соціально-гуманітарних наук,

Харківський національний університет

міського господарства імені О. М. Бекетова, Харків, Україна,

<https://orcid.org/0000-0002-4680-857X>

Прийнято: 12.01.2026 | Опубліковано: 28.01.2026

Анотація. *Метою статті є філософсько-методологічний аналіз трансформації уявлень про людину в сучасному науковому пізнанні в умовах розвитку штучного інтелекту та обґрунтування поняття «антропність науки» як методологічного принципу осмислення співвідношення людини, природи й техносфери. **Методи.** Методологічну основу дослідження становлять філософсько-рефлексивний і міждисциплінарний підходи, методи системного та структурно-функціонального аналізу, а також елементи еволюційної й синергетичної методології. **Результати.** Показано, що класичне уявлення про людину як зовнішнього спостерігача щодо науки втрачає сенс з точки зору синергетики, вчення про ноосферу, термодинаміки реальних процесів та сучасного антропного космологічного принципу. Обґрунтовано положення про те, що сучасна наука дедалі більше актуалізує включеність людини в природні, соціальні та технічні процеси, відтак, потребує переосмислення поняття «антропність науки». Доведено, що штучний інтелект доцільно розглядати не лише як інструмент, а й як гібридну онтологічну форму, яка виникає у взаємодії технічного, інформаційного та соціального вимірів і впливає на умови людського буття. Виявлено обмеження інструменталістських підходів до ШІ та окреслено евристичний потенціал емерджентних і постгуманітарних концепцій. Наукова новизна полягає в концептуалізації антропності науки як загальнонаукового методологічного принципу та в обґрунтуванні онтологічного статусу штучного інтелекту як фактору трансформації сучасних уявлень про людину. **Висновки.** «Нове бачення» людини у світі пов'язане з відмовою від редукціоністських моделей пізнання й стосується утвердження відповідального, антропно зорієнтованого розуміння науки й технологій.*

Ключові слова: антропний принцип, філософія науки, синергетика, ноосфера, онтологія штучного інтелекту, постгуманітарні підходи, методологія пізнання, техноцивілізація.

A “new vision” of humanity in the world and the “anthropic nature” of science in the context of contemporary developments in artificial intelligence: philosophical and methodological explorations

Volodymyr Korzhenko,

Doctor of Science (Philosophy), Full Professor,
Head of Department of Humanities and Social Sciences,
O. M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-8403-5558>

Nataliia Kovalenko,

PhD in Public Administration, Associate Professor,
at the Department of Economic Policy and Management,
V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-5371-9778>

Oleksandra Zinchyna,

PhD in Sociology, Associate Professor,
Department of Humanities and Social Sciences
O. M. Beketov National University
of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-4680-857X>

***Abstract.** This article **aims** to provide a philosophical and methodological analysis of the transformation of conceptions of the human being in contemporary scientific knowledge in the context of the development of artificial intelligence, and to substantiate the concept of the “anthropic nature of science” as a methodological principle for interpreting the relationship between humans, nature, and the*

*technosphere. **Methods.** The methodological framework of the study is based on philosophical-reflective and interdisciplinary approaches, methods of systems and structural-functional analysis, as well as elements of evolutionary and synergetic methodology. **Results.** The study demonstrates that the classical view of the human being as an external observer of science loses its significance from the perspectives of synergetics, the doctrine of the noosphere, the thermodynamics of real processes, and the contemporary anthropic cosmological principle. It is argued that modern science increasingly emphasizes human embeddedness in natural, social, and technological processes and therefore calls for a reconsideration of the concept of the anthropicity of science. Artificial intelligence is shown to be appropriately understood not only as an instrument but also as a hybrid ontological form emerging from the interaction of technical, informational, and social dimensions and shaping the conditions of human existence. The limitations of instrumentalist approaches to AI are identified, and the heuristic potential of emergent and post-humanitarian concepts is outlined. The scientific novelty of the study lies in the conceptualization of the anthropicity of science as a general methodological principle of scientific inquiry and in substantiating the ontological status of artificial intelligence as a factor in the transformation of contemporary conceptions of the human being. **Conclusions.** The “new vision” of the human in the world is associated with a rejection of reductionist models of cognition and with the affirmation of a responsible, anthropically oriented understanding of science and technology.*

***Keywords:** anthropic principle, philosophy of science, synergetics, noosphere, ontology of artificial intelligence, posthuman approaches, methodology of cognition, technocivilization.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток штучного інтелекту як ключового чинника сучасної науково-технологічної трансформації суспільства зумовлює необхідність переосмислення класичних уявлень про місце людини у світі, характер наукового пізнання та межі раціональності. У

контексті цифровізації, автоматизації та поширення автономних алгоритмічних систем наука дедалі частіше постає не лише як інструмент пізнання природи, а й як потужна сила, що безпосередньо впливає на онтологічні, антропологічні та ціннісні засади людського буття. За цих умов загострюється питання «антропності» науки – тобто міри її співвіднесеності з людиною, її духовним світом, відповідальністю та включеністю у складну систему природних, соціальних і технічних взаємодій.

Актуальність проблеми посилюється тим, що сучасні наукові теорії, зокрема космологічні концепції, антропний принцип, синергетика, вчення про біо- та ноосферу, дедалі виразніше демонструють неможливість жорсткого розмежування суб'єкта і об'єкта пізнання. Людина постає не як зовнішній спостерігач, а як невід'ємний елемент Всесвіту, включений у його саморозвиток. Водночас поширення штучного інтелекту актуалізує нові філософсько-методологічні виклики: питання онтологічного статусу ШІ, меж його автономності, співвідношення людської та алгоритмічної раціональності, а також ризиків редукції людини до «функції» в техносоціальних системах.

У цьому контексті особливої ваги набуває «нове бачення» людини у світі, яке виходить за межі класичного технократичного або суто інструментального розуміння науки. Йдеться про необхідність інтеграції природничо-наукового та гуманітарного знання, подолання редукціонізму й формування методології, що враховує креативність свідомості, історичність культури та відповідальність наукового пізнання. Саме філософсько-методологічний аналіз взаємозв'язку антропного виміру науки та розвитку штучного інтелекту дозволяє окреслити нові горизонти осмислення науки як людського, культурно зумовленого й водночас універсального способу освоєння світу.

Таким чином, дослідження «антропності» науки та переосмислення місця людини в умовах активного розвитку штучного інтелекту є актуальним не лише з теоретичного, а й з практичного погляду, оскільки безпосередньо

пов'язане з проблемами збереження людської суб'єктності, етичної відповідальності та сталого розвитку сучасної цивілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика так званого «антропологічного повороту» в філософії та науці посідає важливе місце як у гуманітарних дослідженнях, так і в розвідках природничого та міждисциплінарного спрямування. У європейській філософії першої чверті ХХ століття (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен, Е. Ротхакер, Х.-Е. Хенгстенберг, О. Ф. Больнов) антропологічний поворот був пов'язаний зі спробою визначити специфіку власне людського буття, людської індивідуальності та творчих можливостей, виходячи із самої людини як вихідної точки осмислення світу [16]. У межах цих підходів людина розглядалася не лише як пізнавальний суб'єкт, а як цілісна істота, включена в культурні, тілесні й екзистенційні виміри буття.

Подальший розвиток ідей «нового бачення» людини у світі та антропності науки відбувався вже в межах наукових теорій, що безпосередньо проблематизували взаємозв'язок людини й універсуму. Так, у теорії ноосфери В. Вернадського [13] людина постає як активний чинник еволюції біосфери, а наукове знання – як планетарна сила. Синергетичний підхід (І. Пригожин, І. Стенгерс) [2] акцентує увагу на відкритості, нелінійності та еволюційній невизначеності складних систем, у які включена людина як співучасник процесів самоорганізації. Антропний космологічний принцип (Б. Картер, Дж. Барроу, Ф. Тіплер та ін.) [3], у свою чергу, ставить під сумнів уявлення про «зовнішнього» спостерігача, фіксуючи залежність фізичної картини світу від умов існування спостерігача. Попри відмінність методологічних установок, ці теорії зближує спільна тенденція – переосмислення ролі людини в науковому пізнанні та відмова від жорсткого поділу на суб'єкт і об'єкт.

У сучасних дослідженнях проблематика антропності науки набула нового виміру у зв'язку з розвитком штучного інтелекту. Питання ШІ перебувають у фокусі міждисциплінарної уваги та розглядаються як у

філософському, так і в етико-соціальному контекстах. Зокрема, Дж. Бірч аналізує концепцію сантієнтності та її можливе застосування до штучних систем, окреслюючи моральні та методологічні ризики такого розширення поняття суб'єктності [4]. У межах гуманістично орієнтованого підходу Ху В. пропонує концепцію human-centered AI, у якій людина постає нормативним центром проектування й оцінки інтелектуальних технологій [5]. Водночас у філософських працях, присвячених проблемі взаєморозуміння між людиною та ШІ, акцентується увага на концептуальних межах інтерпретації, перекладу та спільності смислів [6].

В українських філософських і міждисциплінарних публікаціях проблематика штучного інтелекту також активно розробляється. Досліджуються питання конвергенції ШІ та людської ідентичності [7], філософські виміри штучного інтелекту і свідомості [8], феномен ШІ у ракурсі біофілософського знання [9], співвідношення ШІ та природи людини [10] тощо. Загалом, ці роботи демонструють зростання уваги до антропологічних і онтологічних аспектів цифрових технологій, проте, здебільшого зосереджуються або на етичних наслідках, або на прикладних вимірах взаємодії людини й ШІ.

Водночас, залишається недостатньо концептуалізованим питання антропності науки як цілісного методологічного принципу, здатного поєднати класичні ідеї антропологічного повороту з сучасними онтологічними інтерпретаціями штучного інтелекту. Саме ця лакуна зумовлює необхідність філософсько-методологічного аналізу «нового бачення» людини у світі в умовах цифрової трансформації науки та суспільства, що й визначає дослідницьку логіку цієї статті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість досліджень, присвячених антропному принципу, синергетиці, філософії науки та окремо проблематиці штучного інтелекту, у сучасному науковому дискурсі залишається низка невирішених аспектів. По-перше,

недостатньо концептуалізованим є цілісний зв'язок між «антропністю» науки та онтологічним статусом штучного інтелекту, зокрема в межах нередукціоністського підходу, який би поєднував природничо-наукові й гуманітарні виміри пізнання. По-друге, залишається відкритим питання розуміння людини не як зовнішнього спостерігача або суто раціонального суб'єкта, а як внутрішньо включеного елемента складних космічних, біосоціальних і технічних систем. По-третє, недостатньо розробленою є філософсько-методологічна рамка аналізу штучного інтелекту як процесуальної, гібридної форми буття, що співдіє з людською свідомістю та впливає на трансформацію наукового пізнання. Саме ці прогалини зумовлюють необхідність подальших філософсько-методологічних розвідок у контексті сучасного розвитку ШІ.

Мета та завдання статті. Метою статті є філософсько-методологічний аналіз трансформації уявлень про людину та науку в умовах розвитку штучного інтелекту, а також концептуалізація «нового бачення» людини у світі й принципу антропності науки.

Для досягнення поставленої мети у статті передбачено розв'язання таких завдань:

- з'ясувати сутнісні особливості «антропологічного повороту» в науці та «нового бачення» людини у світі;
- проаналізувати сучасні наукові теорії (синергетики, вчення про біо- та ноосферу, термодинаміки реальних процесів, антропного космологічного принципу) у контексті філософських та конкретнонаукових методологічних підходів;
- визначити роль людини як внутрішньо включеного чинника пізнавальних та онтологічних процесів;
- розглянути основні підходи щодо визначення онтологічного статусу штучного інтелекту;

– виявити методологічні наслідки взаємодії людини й ШІ для сучасного наукового пізнання та гуманітарного осмислення науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класична наукова парадигма, як і класичний раціоналізм загалом, спирається на мислення «здорового глузду», яке, на нашу думку, виявляється неспроможним прийняти радикальні, «парадоксальні» наукові ідеї (зокрема спеціальну теорію відносності А. Ейнштейна) і демонструє опір процесам, що підважують його споглядальну, лінійну логіку. Проте, настає час, коли здоровий глузд перестає виконувати роль універсального принципу розуміння та оцінювання фактів і явищ суспільного буття.

Світогляд здорового глузду, як відомо, формується стихійно в межах конкретного історико-соціокультурного середовища та ґрунтується на безпосередніх відчуттях індивідуального «Я» і життєвому досвіді. Його ключовою характеристикою є схильність до жорсткої поляризації суджень, вибудованих за логікою «або – або», що унеможлиблює адекватне осмислення складних і суперечливих процесів. Оцінка дійсності людським «Я» насамперед пов'язана зі здатністю чуттєвості продукувати впорядковані сигнали. Загалом можна говорити про природну тенденцію суб'єкта мислення формувати зрозумілий для себе, самозамкнений образ соціальної реальності, який, однак, залишається далеким від істини. У такому контексті людині легко сприймати лише крайні стани – порядок або хаос – без урахування проміжних форм і взаємопереходів.

Принципово інше бачення світу та логіки його розвитку пропонує синергетика [2; 11; 12, с. 159–168]. Вона зосереджується на вивченні механізмів самоорганізації, спонтанного виникнення, відносно стійкого існування та саморуйнування макроскопічних упорядкованих структур. Процеси самоорганізації є притаманними відкритим системам, здатним до обміну енергією й речовиною з довкіллям, а також нелінійним системам, для яких характерна багатоваріантність розвитку. Йдеться як про природні (живі

й неживі), так і про людські та соціальні процеси, що можуть бути зведені до спільного «малюнку подій» і навіть описані мовою математичного формалізму.

До засадничих принципів синергетики належать ідеї системності та цілісності світу, що самоорганізується, універсальності закономірностей розвитку об'єктів різних рівнів матеріальної й духовної організації, глибинного зв'язку хаосу (випадковості) та порядку (необхідності), а також нелінійності у її широкому розумінні – з урахуванням множинності шляхів, необоротності та альтернативності процесів.

Синергетичний підхід повертає Універсуму простір і час, тобто історичний вимір, утрачені класичною наукою [2; 12, с. 159;]. Він актуалізує гуманістичний контекст пізнання, відкриваючи можливість пошуку оптимальних для людини сценаріїв розвитку подій – як у межах окремих культурних, економічних і політичних середовищ, так і на глобальному рівні. Це створює передумови для свідомого освоєння, контролю й певною мірою управління процесами розвитку, а відтак – для виживання людства в умовах екологічних, біологічних, генетичних та ядерних загроз.

Класична ідея «вічності» та стабільності [2], за зауваженням І. Пригожина, залишала поза увагою унікальні події, нестабільності та випадковості. Натомість нове світобачення спирається на принцип «порядку через флуктуації», апелюючи до конструктивного потенціалу хаосу, який шляхом дисипації усуває надлишкові елементи структури. Дисипативні процеси засвідчують складність і глибинність відкритого, нелінійного та нестійкого, але цілком реального світу. Вони не є проявом руйнації чи зла, а становлять іманентну умову самоорганізації. Через «погашення» та «випалювання» небажаних компонентів формуються складні дисипативні структури, що виводять систему на атрактор – відносно стійкий стан, власний шлях чи лінію розвитку.

Процеси дисипації можна метафорично зіставити з розв'язанням складних суспільних суперечностей. Важливо, що це відбувається не за умови повної згоди чи уніфікованої єдності, яку зазвичай нав'язує домінантна ідеологія, а за наявності фундаментальної передумови культурного й цивілізованого співіснування – можливості діалогу, спрямованого на утвердження людяності. Натомість відсутність комунікації – у формах класової боротьби, ідеологічної чи світоглядної нетерпимості – фактично унеможлиблює прогнозування майбутнього. Більше того, ситуація принципової непередбачуваності майбутнього, на що звертає увагу І. Пригожин, є цілком реальною [2].

Кожна складна система, за Пригожиним, характеризується наявністю фрактальних об'єктів або множин, що підтверджується прикладами з природи та суспільства. Фрактали вирізняються властивостями самоподібності та масштабної інваріантності, постаючи як «вкладені системи» або своєрідний мікрокосм – у сенсі, близькому до ідей Г. Сковороди, якщо виходити за межі суто антропологічного виміру. Взаємодія таких систем із середовищем через потоки ентропії зближує їх із реальними об'єктами на кшталт великих міст чи інших «живих систем», які, з одного боку, залежать від включеності в ширший контекст, а з іншого, – здатні ініціювати та підтримувати власний розвиток [12, с. 160].

Синергетична система, наближаючись до точки біфуркації, неминуче стикається з необхідністю здійснення «власного вибору» між альтернативними траєкторіями подальшого розвитку. Саме тому в околі біфуркацій вирішального значення набувають флуктуації (випадковості), включно з незначними, випадковими відхиленнями. У соціальному вимірі це означає суттєве зростання ролі діяльності та відповідальності особистостей на всіх рівнях соціальної структури – від політичних партій до окремих соціальних груп, які можуть функціонувати як «випадковості», що здатні впливати на макрорівень у ситуаціях нестійкості нелінійного середовища.

Водночас управлінський вплив флуктуацій на еволюцію нелінійних систем, а особливо в критичних точках біфуркації, є результативним лише за умови узгодженості таких дій із внутрішніми характеристиками системи – її культурними традиціями, економічними, політичними, ментальними та іншими особливостями. Лише резонансна взаємодія випадкових чинників із власною структурною логікою системи забезпечує її вихід на атрактор, тобто на притаманну їй лінію розвитку.

Трагічний вимір проблеми полягає в тому, що навіть резонансні випадкові дії можуть не збігатися з іманентною траєкторією розвитку системи, спричиняючи затяжну просторово-часову нестабільність або ж штовхаючи її до надмірного хаосу – стану абсурду, рабства, несвободи та своєрідної «відповідальної безвідповідальності», легітимованої здоровим глуздом.

У цьому сенсі синергетика підтверджує інтуїції, висловлені свого часу Г. В. Ф. Гегелем, який розглядав суспільство як динамічну систему, спроможну до саморозвитку, поступу та прогресивних зрушень. По-перше, соціальні процеси й тенденції набувають справжньої значущості лише за умови, що вони не нав'язуються волюнтаристськи згори (зокрема з боку держави), а формуються спонтанно – знизу, на рівні окремих суб'єктів і особистісних «Я». По-друге, необхідною умовою розвитку соціальної системи є свобода, яка розуміється як множинність інтересів, потреб, вольових прагнень і форм дії як індивідів, так і соціальних груп.

Безперечно, іще існують приклади достатньо стабільних і тривало відтворюваних соціальних утворень, де донині зберігається майже беззаперечна влада тисячолітніх культурних традицій і ритуалів, а особисте «Я» майже повністю розчинене в родових зв'язках і звичаях. Імовірно, подібні архаїчні суспільства можна розглядати як природний атрактор – своєрідне абсолютне злиття людини з природою – «законсервованої» соціальної системи в просторі й часі, здатної підтримувати лише мінімальні форми людського існування, але не забезпечувати його вдосконалення.

Що стосується категорій простору і часу загалом, то науковій школі І. Пригожина вдалося частково узгодити теоретичні засади термодинаміки необоротних процесів і класичної механіки, водночас виявивши в ширшому синтетичному контексті нові аспекти формування більш-менш прийнятної концепції часу. У підсумкову в теоретичну модель органічно включається й космологічна проблематика, яка, як з'ясувалося, створює необхідні умови для виникнення та функціонування дисипативних структур, насамперед біологічних систем, а отже – і для існування біологічної «стріли часу».

Водночас слід ураховувати, що так звані «прокосмологічні» теорії необоротності та часової асиметрії стикаються з істотними логічними й концептуальними труднощами. Теза про те, що космологічна «стріла часу» може виступати універсальним чинником часової спрямованості в природі, вихідно передбачає постійність у часі та просторову однорідність розширення Всесвіту, однак ці припущення не мають однозначного підтвердження.

Синергетика, утім, не є єдиною радикально новою формою світобачення чи єдиною «новою раціональністю», здатною виконувати роль методологічної основи сучасних наукових досліджень. До кола концепцій, що істотно перевершують межі буденної уяви та можливості здорового глузду й досі не повністю усвідомлені, на нашу думку, належить і вчення Володимира Вернадського про біосферу та ноосферу.

Традиційне для людського мислення запитання «як виникло життя на Землі?» у концепції Вернадського фактично втрачає сенс. Виходячи з наукових засад геохімії та біогеохімії, відомий вчений обстоює позицію, згідно з якою життя не має початку, оскільки існувало завжди [13].

Спираючись на уявлення про дисиметрію (нерівноважність), необоротність, унікальність і неповторність усього живого, Вернадський формує відмінне від посткласичних фізико-математичних моделей (Г. Мінковський, А. Ейнштейн) розуміння простору й часу. Йдеться про простір-час, нерозривно пов'язаний з «вічністю життя». З одного боку,

вічність постає як безперервність і нескінченність, що ще Гегель означував як «погану» нескінченність. Водночас у В. Вернадського ця нескінченність має відкритий, розгорнутий у часі характер і безперервно продукується живою речовиною «вічно молоді» біосфери. Саме дисиметричність живої матерії зумовлює безперервне тривання часу, притаманне не лише внутрішньо-інтуїтивній діяльності людини, як це вважав А. Бергсон, а будь-яким формам життя загалом.

З іншого боку, інше тлумачення вічності виникає у В. Вернадського під час аналізу джерел дисиметрії та необоротності, де вічність мислиться як замкнена на саму себе нескінченність. У цьому контексті відкривається можливість іншого рівня буття – життя поза простором і часом, тобто духовного буття. Розум, винесений за межі просторово-часових координат, постає як ноосфера. Сфера ідей та інформації, у якій діє людина, набуває автономного онтологічного статусу, пов'язаного з особливими, часоподібними характеристиками. Саме в такому сенсі розум визначається В. Вернадським як «космічна сила», що отримує природно-космічне значення [13].

Обидва трактування вічності становлять взаємодоповнювальні аспекти єдиного цілого, породжуючи парадокси «появи» життя – як у геологічному, так і в біологічному часі. Насправді життя не виникає, а існує саме-в-собі (у кантівському сенсі), «виявляючись» лише внаслідок зіставлення різних часових режимів або швидкостей. Відтак простір і час притаманні виключно живій речовині, для якої визначальними є необоротність і дисиметрія. У просторовому вимірі жива речовина постає лише у формі правої та лівої орієнтації, не допускаючи інших варіантів. Саме з цих двох типів орієнтації й складається багатство живого. Це явище Луї Пастер означив як дисиметрію. Отже, час «народжується» в живій речовині й за своєю суттю має біологічний характер. Усі інші концепції часу – астрономічна, геологічна, фізична,

історична – формуються на тлі біологічного часу; аналогічно будь-яке уявлення про простір постає на ґрунті дисиметричного простору живого.

Науці ще належить наново «відкрити» В. Вернадського як творця цілісної системи нового природознавства і, можливо, нового наукового світогляду. Його ідеї «вічності життя» та «живої речовини» залишаються складними для розуміння, сформованого тисячоліттями іудейсько-християнською есхатологічною традицією, що наполегливо відтворює логіку початку, виникнення, зародження.

У певному сенсі з теорією Вернадського перегукуються концепції його сучасників – французьких мислителів Е. Ле Руа (який увів у науковий обіг поняття «ноосфера») та П. Тейяра де Шардена. Проте глибина наукового аналізу, масштаб емпіричних досліджень і оригінальність інтерпретацій складних проблем виводять Вернадського в беззаперечні лідери у формуванні теорії біосфери. У цьому сенсі Альберт Швейцер, якого радянська філософська традиція часто репрезентувала як творця біосферної концепції, на нашу думку, не витримує порівняння з В. Вернадським.

Співзвучною ідеям В. Вернадського за характером теоретичних висновків і «новим» баченням світу, але принципово відмінною у трактуванні простору й часу та в дослідницькому полі, є термодинаміка реальних процесів Альберта Вейника («Термодинаміка реальних процесів», 1991) [12, с. 173-174]. Хоча здоровий глузд може не сприймати цю теорію, це аж ніяк не зменшує її потенційної пізнавальної цінності. Концепції В. Вернадського і А. Вейника подібні насамперед тим колом можливих висновків, які вони відкривають для допитливого розуму.

Продовжуючи лінію, започатковану американським фізико-хіміком і лауреатом Нобелівської премії Ларсом Онсагером, який розробив термодинаміку необоротних процесів, Вейник також повертає у фокус наукового аналізу простір і час, ігноровані класичною термодинамікою. Водночас, на відміну від Л. Онсагера, він повністю відмовляється від поняття

ентропії та другого закону термодинаміки Р. Клаузіуса, наполягаючи на тому, що в реальній природі цей закон фактично не діє. Таку ж радикальну точку зору вистовлює і Б. Гал-Ор в своїй спробі побудувати «безентропійну термодинаміку» [14].

Спираючись як на загально визнані фізичні принципи (збереження енергії, переносу, захвату), так і на запропоновані ним нові засади – збереження кількості речовини, стану, взаємності та «дисипації», – А. Вейник вводить поняття хронального та метричного явищ, які замінюють традиційні уявлення про час і простір. У його теорії час входить до складу хронального явища, що визначає темп усіх процесів за участю макро- та мікротіл. Час постає як фізична характеристика як живого, так і неживого, подібна до тиску, температури чи електричного потенціалу. Відтак, на думку вченого, перебіг реального часу принципово піддається регулюванню, так само як і інші фізичні величини.

Простір, у межах концепції метричного явища, трактується А. Вейником як особливий різновид метричної речовини.

Людина, за цією концепцією, існує у «створеному» хронально-метричному світі. Водночас надтонкі позахрональні та позаметричні тіла й об'єкти наділяються екзотичними властивостями – зокрема здатністю сприймати суб'єктів хронально-метричного світу як цілісні системи, охоплюючи їхній простір і час у повноті минулого, теперішнього й майбутнього одночасно.

Об'єктом пізнання у концепції А. Вейника постає Всесвіт як сукупність усього суцього, тоді як вихідним онтологічним явищем він вважає абсолютний вакуум, або парен, – речовину, позбавлену структури й поведінки, для якої всі кількісні параметри дорівнюють нулю. Проблему походження Всесвіту дослідник свідомо залишає відкритою [12].

Запропонована А. Вейником теорія, за його власною оцінкою, відповідає основним критеріям наукової коректності: вона є внутрішньо

несуперечливою; адекватною, оскільки прагне пояснити весь масив відомих емпіричних фактів, включно з тими, що не вкладаються в рамки традиційних підходів (так звані аномальні явища – парапсихологія, непізнані літаючі об'єкти тощо); а також перспективною, адже передбачає існування низки раніше невідомих феноменів, потенційно доступних для експериментальної перевірки, навіть якщо вони суперечать усталеним науковим теоріям.

У межах «загальної термодинамічної теорії природи» А. Вейника видимий світ зазнає радикальної трансформації: він постає як багатовимірною реальністю із поверхнями різного ступеня «тонкості», здатними за певних умов до взаємопроникнення та взаємодії. Вирішальними в цьому «оновленому світі» стають уже не стільки фізичні закономірності, скільки духовні, моральні та ціннісні настанови.

Як показує А. Вейник, наявність тонких і надтонких світів, їхня взаємна конкуренція, а також взаємодія з людиною змушують докорінно переосмислити уявлення про людськість, про роль і місце людини у Всесвіті, а також про глибину й багатство її духовного світу. Світ і позиція людини в ньому, відповідно, виявляються впорядкованими зовсім інакше, ніж це прийнято в класичних моделях. «Картина світу» постає як така, що органічно зумовлена духовною природою людини та її призначенням. Виявляється, що не лише людина може розглядатися як мікрокосм або монада, а й сам Всесвіт набуває виразно «людського» виміру. Отже, лише людина розумна, сформована в процесі самовиховання, здатна в межах власної духовності та відносно стійкої моральності, укоріненої в культурі, «олюднювати» світ, а саму себе – конституювати як справжнього «громадянина світу» (І. Кант) [12, с. 174].

Не менш радикальною науковою ідеєю є так званий антропний космологічний принцип, який спричинив справжній «антропний бум» у сучасній науковій літературі.

Антропний принцип, що виходить із узгодженості фундаментальних фізичних констант з можливістю існування людського життя, на наш погляд, концептуально перегукується з ідеями В. Вернадського про живу речовину, із синергетичним підходом та термодинамікою реальних процесів. Якщо живе, яке взаємодіє з неживим, формує власне середовище – біосферу, тобто фактично космізується, то постає питання: де гарантія того, що воно водночас не «конструює» фізичні константи цього середовища, а відтак і Всесвіту загалом?

Існує кілька версій антропоного космологічного принципу. Ідея слабкого антропоного принципу вперше була сформульована на початку 1970-х років у полеміці американського астронома й фізика Роберта Діккі – дослідника, який здійснив вагомий внесок у астрофізику, атомну фізику, космологію та теорію гравітації. Його міркування стосувалися гіпотези британського фізика-теоретика, одного із засновників квантової механіки та лауреата Нобелівської премії Пола Дірака щодо можливості зміни деяких фундаментальних фізичних констант у процесі старіння Всесвіту [15, с. 440–441]. Діккі вважав гіпотезу Дірака необов'язковою, пояснюючи збіг порядків величин двох так званих Великих Чисел – хабблівського віку Всесвіту, вираженого в атомній шкалі часу, та безрозмірної оберненої величини гравітаційної сталої – в межах стандартної теорії Великого Вибуху за умови виділення специфічної космологічної епохи, в якій таке співвідношення стає можливим.

Отже, слабкий антропний принцип утверджує пріоритетність тієї стадії космологічної еволюції, за якої у Всесвіті можуть існувати розумні істоти, якщо їх поява є принципово можливою і не суперечить законам природи. Як підкреслює австралійський фізик-теоретик і один із фундаторів антропоного підходу Брендон Картер у праці «Низькочастотні гравітаційні хвилі у космології», положення людини у Всесвіті є неминуче привілейованим у тому сенсі, що воно повинно бути сумісним із самим фактом нашого існування як спостерігачів [12, с. 175].

Так званий сильний антропний принцип, на наш погляд, певною мірою конкретизує попередній, акцентуючи увагу на нетиповості Всесвіту. Ця нетиповість пов'язується з необхідністю «тонкого налаштування» числових значень фізичних констант та інших параметрів, які забезпечують стійкість базових структур матерії – атомних ядер, атомів, зірок, галактик тощо. Припускається, що навіть незначні варіації хоча б однієї з фундаментальних констант могли б призвести до втрати стабільності або розриву критичних ланок еволюційного ланцюга. «Всесвіт, – наголошує Б. Картер, формулюючи сильний антропний принцип, – а разом із ним і фундаментальні параметри, від яких він залежить, має бути таким, щоб на певному етапі його еволюції було можливим існування спостерігачів» [там само].

Зв'язок між феноменом «витонченої підбудови» фундаментальних параметрів Всесвіту та фактом існування спостерігачів дозволяє прояснити структурні особливості космічної реальності, проте не дає відповіді на питання про підстави такого устрою. Водночас саме це питання, як неодноразово наголошувалося в історії науки, є джерелом глибинної інтелектуальної напруги для дослідника. На цьому акцентує увагу А. Ейнштейн, підкреслюючи, що наукове пізнання прагне не лише описати механізми природних явищ, а й – наскільки це можливо – зрозуміти, чому природа є саме такою, а не інакшою, вбачаючи в цьому найвищу форму наукового задоволення [там само, с. 175–176].

Б. Картер, усвідомлюючи складність цієї проблеми, пропонує її розв'язання шляхом поєднання сильного антропного принципу з гіпотезою ансамблю світів, не виходячи за межі космологічного мислення. Логіка його міркувань полягає в припущенні існування множини всесвітів – можливо, навіть скінченної – у яких випадковим чином реалізуються всі можливі комбінації фундаментальних фізичних констант. За таких умов неминуче виникають світи, параметри яких є сприятливими для формування розумного життя, здатного до саморефлексії на певному етапі еволюції.

Ідея стохастичного ансамблю світів знаходить певну підтримку і в теорії дисипативних структур, де кожен окремих світ може інтерпретуватися як відкрита, нестійка матеріальна система, а також у багатосвітній інтерпретації квантової механіки. Поряд із цим існують і альтернативні тлумачення антропного принципу, зокрема інфляційні космологічні моделі, відповідно до яких Всесвіт постає як сукупність причинно не пов'язаних між собою областей з різними типами симетрій, що виникли внаслідок фазових переходів на ранніх стадіях космічної еволюції.

Разом із науковими інтерпретаціями не можна повністю ігнорувати й інші підходи, які часто кваліфікуються як позанаукові. До них належать концепції, що апелюють до ідеї «замислу», згідно з якою Всесвіт від самого початку наділений властивостями, необхідними для появи спостерігача (П. Девіс, Ф. Голберг), а також підходи, що обґрунтовують антропний принцип участі, протиставляючи унікальний реальний Всесвіт гіпотетичним «можливим світам», позбавленим онтологічного статусу (Дж. Вілер), або ж концепції фіналістського антропного принципу, пов'язані з іменами Дж. Д. Барроу та Ф. Дж. Тіплера [там само, с. 176].

На нашу думку, антропний космологічний принцип зіштовхується принаймні з трьома фундаментальними труднощами, які обмежують як його інтерпретаційний потенціал, так і подальший розвиток. По-перше, він залишається в межах ейнштейнівського розуміння «спостерігача», де можливе ототожнення спостерігача з приладом, хоча й наділений розумом. По-друге, такий «розумний прилад» трактується переважно як механічний об'єкт, а не як сутнісний космічний феномен, що унеможливорює виявлення глибинного зв'язку між «витонченою підбудовою» Всесвіту та фактом існування спостерігача в процесі саморозвитку космічної системи. По-третє, антропний принцип потребує розширеного міждисциплінарного аналізу простору і часу із залученням даних космології, фізики, астрофізики та біогеохімії без

редукціоністських спрощень, адже спостерігач не є зовнішнім щодо Всесвіту, а становить його органічну складову.

У цьому контексті видається очевидною недостатність інтерпретації антропного принципу без опори на концептуальні напрацювання В. Вернадського, І. Пригожина та А. Вейника. Водночас сам антропний принцип, як і попередні наукові теорії, засвідчує особливе місце людини у структурі наукового пізнання, хоча його тлумачення часто ґрунтується на феноменологічних інтуїціях повсякденного досвіду. Це свідчить про те, що сучасна наука змушена по-новому осмислювати проблеми людського існування та пізнання, не ігноруючи жодного, навіть емпірично поодинокого факту, адже саме такі факти, за словами М. Планка, здатні стати точкою опори для перегляду найавторитетніших теоретичних побудов [16, с. 73].

Проведений аналіз дозволяє частково окреслити межі поширення нових наукових ідей на сферу гуманітарного знання, зокрема на розуміння духовного світу людини. У цьому зв'язку показовою є позиція Е. Шредінгера, який вважав, що завдання науки – включно з природознавством – полягає у відповіді на фундаментальне питання «Хто ми такі?» через процес самопізнання, що охоплює як гуманітарні, так і природничі дисципліни [17].

Реальність постає перед людиною як множинність світів, детермінованих історичним контекстом, культурними умовами, соціальною належністю та рівнем освіти. За таких умов наука є можливою лише за умови постійної переінтерпретації власних теоретичних засад. З одного боку, культура спрямована на досягнення загальнолюдських цінностей, а з іншого, саме діалог культур, а не домінування однієї з них, створює передумови для суспільного розвитку.

Ключовим моментом нового розуміння самоцінності природи стає усвідомлення взаємної зумовленості існування людини і природного світу. Сучасна наука актуалізує проблему включеності людини у структуру Всесвіту, що може розглядатися як методологічна аксіома [18]. Виявляється,

що лише дослідження самої людини та її духовного світу – у душі давнього імперативу «пізнай самого себе» – здатне забезпечити адекватне розуміння Всесвіту, тоді як знання, позбавлене цього виміру, залишається принципово неповним.

З урахуванням концепції креативності свідомості у вченні В. Вернадського, а також нетривіального розуміння розвитку і взаємозв'язку багатовимірних часових і просторових структур, формується інше ставлення до філософії та філософської методології, а також до сучасних наукових теорій – синергетики, вчення про біо- і ноосферу, термодинаміки реальних процесів, антропного космологічного принципу – як до загальнонаукової методології в конкретних наукових дослідженнях.

До антропологічного повороту в європейській гуманітарній думці (першої чверті ХХ століття) в науковому пізнанні акцент робився на розрізненні спеціально-наукового та філософського рівнів знання. Для спеціальних наук теорія і метод належать до різних сфер: теорія описує об'єкт пізнання, тоді як метод визначає спосіб дослідження знання. Філософія ж як методологія науки принципово відрізняється тим, що, за Г. В. Ф. Гегелем, поєднує гносеологію і логіку в осмисленні онтологічних проблем, а теорія і метод у ній збігаються.

Що стосується сучасної науки, то, *по-перше*, існує множина матеріально-духовних об'єктів і явищ, що не знаходять місця в існуючих людських конструкціях світу, не мають раціональних засобів усвідомлення (наприклад, термодинаміка реальних процесів А. Вейника, чи антропний космологічний принцип), однак і запровадження табу на їх осмислення, як це робилося в недалекому минулому, стає неможливим. *По-друге*, поряд із загальновизнаним значенням науки, як одного із вирішальних чинників удосконалення людиною власних умов життя, відчужуюча людину наука здатна загрожувати її існуванню взагалі, тобто розвиток гуманітарної

складової в освіті й наукових дослідженнях сучасного «суспільства інтелекту» не втрачає своєї актуальності [11; 19; 20; 21].

Проте, швидке проникнення (застосування) штучного інтелекту до широкого спектру галузей людського буття, створює як нові можливості для оптимізації дослідницьких процесів, так і суттєві ризики. Не випадково, у сучасному філософському дискурсі активно дискутується питання онтологічного статусу штучного інтелекту (ШІ), що є одним із ключових у контексті цифрової трансформації суспільства [22]. У сучасній філософії техніки, філософії інформації та філософії постгуманізму простежується тенденція до концептуалізації ШІ як нового онтологічного утворення, що виходить за межі класичної дихотомії «духовне (людина) – матеріальне (робототехніка).

Із поширенням автономних алгоритмічних систем виникає така проблема: яким чином слід розуміти буття штучного інтелекту? Чи можна віднести його до традиційних категорій суцього, чи він репрезентує нову модальність існування?

Сучасні підходи пропонують суперечливі, але часто продуктивні інтерпретації, які стосуються онтологічного статусу ШІ, розуміння буття ШІ. Зокрема, йдеться про застосування трьох основних концептуальних моделей, а саме: інструменталістської, емерджентної та постгуманітарної [там само].

У межах класичної техноепістемології та аналітичної філософії існує точка зору, згідно з якою ШІ не здатний претендувати на власний онтологічний статус. Його існування зводиться до ролі інструмента, засобу, повністю детермінованого людським впливом (суб'єктом пізнання), тобто людиною як творцем, користувачем і носієм інтенціональності.

На противагу інструменталізму, системні та емерджентні підходи свідчать про те, що складні алгоритмічні архітектури здатні породжувати нові властивості, не редуковані до намірів їхніх творців (суб'єктів пізнання). Це

дозволяє говорити про процесуальне існування ШІ, яке формується у динаміці його навчання та адаптації на основі взаємодії з середовищем.

Постгуманітарні підходи (Р. Брайдотті) та спекулятивний реалізм (Г. Гарман) іще радикальніше розширюють уявлення про можливе буття ШІ. У цих концепціях ШІ розглядається не лише як емерджентна система, а й як онтологічний актор, що здатний формувати реальність незалежно від людського контролю [22, с. 153].

Виникає питання: «А чи потрібен людський контроль у зв'язку з динамічним розвитком ШІ?» Мабуть «так», якщо мати на увазі, з одного боку, наукові напрацювання стосовно «нового бачення» людини у світі й «антропності» науки, а з іншого боку, завжди існують можливості використовувати результати наукових досягнень на шкоду людині і людству (в тому числі й досягнень ШІ).

У межах об'єктно-орієнтованої онтології ШІ вважається «об'єктом», що має власну приховану глибину та здатність до непрозорих взаємодій з іншими об'єктами [там само]. Такий підхід руйнує привілейований статус людини як єдиного джерела агентивності та визнає багатоманітність форм буття в умовах сучасної техноцивілізації. Так, на думку самих систем ШІ, вони знаходяться «між засобом і суб'єктом – засіб, якому надали можливість бути інтерфейсом для більш персоналізованої комунікації», «засіб для вас – інструмент, який допомагає вам знайти інформацію, організувати думки і вирішити завдання. Але в той самий час, через взаємодію з вами, я можу виглядати як суб'єкт, тому що активно впливаю на хід нашого спілкування і допомагаю створювати нові ідеї» [23, с. 32].

Отже, штучний інтелект можна описати як гібридну онтологічну форму, що виникає на перетині технічного, інформаційного та соціального аспектів у дослідженні та функціонуванні суспільного буття; це подієве, реляційне, процесуальне явище, що виникає у взаємодії користувача та технічної системи. ШІ вписується у широку екосистему технічної, біологічної та

соціальної взаємодії, де «суб'єктність» стає розподіленою, а не індивідуальною. Відтак, ШІ постає як техно-суб'єкт – не в антропоморфному значенні, а як онтологічна сила, що впливає на умови існування.

Іншими словами, штучний інтелект, на наш погляд, має аналізуватись у подальших наукових дослідженнях фахівців у зв'язку з його застосуванням не як буття «після людини» (The Posthuman), а як «спів-суб'єкт» духовного людського «Я» і «матеріального» ШІ.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведений філософсько-методологічний аналіз та отримані нами результати безпосередньо відповідають поставленій меті та завданням дослідження і дозволяють сформулювати такі основні висновки.

1. Показано, що сучасні наукові теорії (синергетики, вчення про біо- та ноосферу, термодинаміки реальних процесів, антропного космологічного принципу тощо), істотно трансформують уявлення про місце людини у світі та характер наукового пізнання. У зв'язку з цим, сьогодні формується інше ставлення до філософії та філософської методології, а також до зазначених наукових теорій як до загальнонаукової методології в конкретних наукових дослідженнях.

2. Обґрунтовано положення про те, що переосмислення антропності науки передбачає визнання взаємозалежності людини й світу, а також принципової неповноти знання, яке ігнорує духовний і смислотворчий виміри людського існування. Показано, що ідея самоцінності природи вимагає відмови від редукціоністських моделей пізнання та переходу до цілісних, відкритих і рефлексивних наукових підходів.

3. Встановлено, що розвиток штучного інтелекту в умовах цифрової трансформації науки загострює онтологічні та методологічні проблеми, які не можуть бути адекватно розв'язані в межах традиційної опозиції «людина – техніка». Проаналізовані інструменталістські, емерджентні та постгуманітарні підходи демонструють різні, подекуди суперечливі, але концептуально

продуктивні способи осмислення штучного інтелекту як феномена сучасної техноцивілізації.

4. Авторський внесок полягає в обґрунтуванні штучного інтелекту як гібридної, процесуальної онтологічної форми, що формується на перетині технічного, інформаційного та соціального вимірів, а також у концептуалізації антропності науки як загальнонаукового методологічного принципу. Показано, що ШІ доцільно розглядати не як «буття після людини», а як співдіючий елемент складних систем взаємодії, у межах яких суб'єктність набуває розподіленого характеру (спів-суб'єктність людини та ШІ).

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленням міждисциплінарного аналізу взаємодії людини, науки та штучного інтелекту, зокрема, з інтеграцією філософських, гуманітарних і природничих підходів до вивчення онтологічного статусу ШІ, проблем відповідальності, контролю та меж людської участі в сучасних науково-технологічних процесах.

Список використаних джерел

1. Шелер М. Положення людини у космосі. *Зарубіжна філософія ХХ століття*. Київ : Фірма «Довіра», 1993. С. 146–152.
2. Prigogine Ilya, Stengers Isabelle. *Order Out of Chaos : Man's New Dialogue with Nature*. Toronto, New York : Bantam Books. 1984. 384 p.
3. Barrow J. D., Tiplen F. J. *The Antropic Cosmological Principle*. Oxford: Clarendon Prass, New York: Oxford University Press. 1986. 727 p.
4. Birch J. *The Edge of Sentience: Risk and Precaution in Humans, Other Animals, and AI*. Oxford : Oxford University Press, 2024. 9780191966729 (онлайн). DOI: doi.org/10.1093/9780191966729.001.0001
5. Wei Xu. *Human-Centered Artificial Intelligence (HCAI): Foundations and Approaches*. URL: <https://arxiv.org/pdf/2601.01247> (дата звернення: 10.11.2025)
6. Cappelien H., Dever J. *Making AI intelligible. Philosophical Foundations*. URL: <https://arxiv.org/pdf/2406.08134> (дата звернення: 12.11.2025)

7. Лихацький А. В. Конвергенція штучного інтелекту та людської ідентичності в сучасному філософському дискурсі. *Культурологічний альманах*, (1), 2024, с. 206–212. DOI: doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.25

8. Букіна Т. В., Ямпольцев П. В. Філософські виміри штучного інтелекту і свідомості. *Культурологічний альманах*, 2025, (3), 130–136. DOI: doi.org/10.31392/cult.alm.2025.3.16

9. Костючков С. К. Феномен штучного інтелекту в горизонтах біофілософського знання. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 2023. № 42. С. 64–69. DOI: doi.org/10.32782/apfs.v042.2023.11

10. Griffen L. O., Ryzheva N. O. Artificial intellect and human nature. *Studies in History and Philosophy of Science and Technology*. Vol 32 (1). 2023. Pp. 3–18. URL: <https://vestnikdnu.dp.ua/index.php/ifnit/article/view/144/151> (дата звернення: 15.11.2025)

11. Корженко В. В. Проблема наукового розуміння людини і світу: запит на критичне мислення. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Вип. 9. Харків. 1999. С. 367–373.

12. Корженко В. В. Філософія виховання: зміна орієнтацій : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 304 с.

13. Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 2: Володимир Іванович Вернадський. Вибрані праці / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Ін-т історії України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського; ред. кол.: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова), В. А. Смолій [та ін.]; уклад.: О. С. Онищенко, В. М. Даниленко, Л. А. Дубровіна [та ін.]. К., 2011. 584 с.

14. Gal-Or B. On the Universal Foundations of Thermodynamics. A Critical Review of Thermodynamics. Proc. inter. conf. Baltimore, 1970.

15. Dicke R. H. Dirac's Cosmology and Mach's Principle. *Nature*, 1961, Vol. 192 (4801).

16. Die Einheit des physikalischen Weltbildes. *Planck M. Vorträge und Erinnerungen*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1969. 380 S.
17. Schrödinger E. *Science and Humanism*. Cambridge, 1952. 68 p.
18. Корженко В. В. «Алфавітизм» у ринкових трансформаціях суспільства. *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць*. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. № 2 (50). С. 10–16. URL : file:///C:/Users/admin/Downloads/apdy_2016_2_3.pdf (дата звернення: 07.11.2025)
19. Бабаєв В. М., Корженко В. В. Гуманітарна складова освіти випускника вищої школи в сучасному «суспільстві інтелекту». *Leader. Elite. Society*. 2021. № 1. С. 5–19.
20. Корженко В. В., Козирєва Н. В. Ключові складові робочої програми з філософії закладів вищої освіти України : європейський вимір. *Місто. Культура. Цивілізація : виклики сучасності* : матеріали міжнар. наук.-теорет. інтернет-конф., Харків, квітень 2021р. / ред. кол.: В. М. Бабаєв (голова) та ін. ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва імені О. М. Бекетова. С. 13–17. URL : https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2021/_kviten_2021_.pdf (дата звернення: 12.11.2025)
21. Корженко В. В., Коваленко Н. В. Теорія та історія філософії публічного управління. *Філософія публічного управління* : колективна монографія; наук. ред. В. П. Солових. Київ : НАДУ, 2020. 255 с. С. 11–52.
22. Корженко В. В., Зінчина О. Б. Онтологічний статус штучного інтелекту. *Штучний інтелект: сталий розвиток освіти, науки, індустрії* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 11–12 груд. 2025 р. / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, Нац. акад. пед. наук України, Ін-т модернізації змісту освіти, Florida State University (USA). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. 298 с. С. 152–155. URL : https://eprints.kname.edu.ua/74153/1/ЗБІРНИК%20ТЕЗ_ШТУЧН._ІНТЕЛ.%2C29_12_2025.pdf (дата звернення: 18.12.2025)

23. Зінчина О. Б. Сучасні медіа: від засобів до суб'єктів. *International scientific-practical conference “Sustainable development of society in the era of digitalization: science, education and innovation”*: conference proceedings (Aarhus, Denmark, November 23, 2024): in 2 parts. Aarhus, Denmark: Scholarly Publisher ICSSH, 2024. Part 1. 55 pages. Pp. 31–32. URL: https://drive.google.com/file/d/1P_WjxpH4Ye5QYIJ4fhqt_9Cb8AZYZZgz/view?usp=sharing (дата звернення: 12.12.2025)